

Cătălin Negoită (coord.)

Presă românească în comunism

Galati University Press

Cătălin Negoită (coord.)

Presă românească în comunism

Galati University Press

-2022-

Reflectarea destrămării regimurilor comuniste din Blocul Estic în paginile ziarului *Scînteia*

Gheorghe-Ilie FÂRTE!

1. Cadrul istoric

Nici istoricii, nici experții în științele sociale nu pot surprinde adevărata și întreaga semnificație a evenimentelor istorice, chit că ei „reuesc” să demonstreze *post factum* că respectivele evenimente au decurs în mod necesar din cauze evidente. Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est și destrămarea Uniunii Sovietice nu au fost anticipate ca atare nici de experți, nici de actorii politici implicați, nici de simplii observatori ai evenimentelor. Colapsul regimurilor politice comuniste din Europa Centrală și de Est a fost considerat „inevitabil” mult după consumarea evenimentelor subiacente.² Ce e drept, unii au observat - asemenea lui Timothy Garton Ash - un proces de „otomanizare” a Blocului Estic, adică un proces îndelungat și lent de decadentă, marcat de o emancipare dezorganizată, fragmentată și discontinuă a statelor-satelit (sau provinciilor) față de centrul Imperiului Sovietic, iar în interiorul fiecărei țări, de o emancipare a societății în raport cu statul.³ Totuși, era practic imposibil de anticipat finalul unui asemenea proces istoric de disoluție. Imperiile pot suporta decenii sau chiar secole de decadentă, iar prăbușirea lor urmează - de regulă - unor înfrângeri categorice în războaie.

Când Mihail Gorbaciov a preluat puterea, în martie 1985, situația din U.R.S.S. și din celelalte țări ale Blocului Estic nu era de invidiat, însă nu era nici disperată, cel puțin pe termen scurt.⁴ Reducerea lentă, dar constantă a ritmului de creștere a economiei sovietice, pe parcursul ultimelor două decenii⁵, șocul provocat de scăderea bruscă a prețurilor mondiale la gazele naturale și petrol, după anul 1982⁶, creșterea datoriei publice și dificultățile

¹ Conf. univ. dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

² Jacques Rupnik, *The World after 1989 and the Exhaustion of Three Cycles*, în: Jacques Rupnik (edit.), *1989 as a Political World Event*, Routledge, London and New York, 2014, p. 7.

³ Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, 1997, p. 93, <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft4q2nb3h6>, accesat la 12.11.2021.

⁴ *Ibidem*, pp. 5-6.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Philipp Ther, *Europe since 1989: A History*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2016, p. 42.

în îndeplinirea obligațiilor financiare către creditorii externi⁷, creșterea
prețurilor la bunurile de consum și chiar la produsele de primă necesitate⁸,
productivitatea scăzută a muncii - ca simptom al slăbiciunii economiei
planificate, precum și apariția unor grupuri disidente, mișcări de protest sau
 greve⁹ creionează într-adevăr un scenariu de criză, însă nu unul de dezastru,
care să facă iminentă o revoluție. De altfel, China și Vietnam au demonstrat
că marketizarea economiei poate fi efectuată și sub un regim autoritar, iar
Cuba și Coreea de Nord ne-au arătat că economia planificată poate
funcționa încă mulți ani, dacă regimul autoritar este hotărât să reprime
revoltele, iar populația nu este foarte preocupată de creșterea standardului de
viață.¹⁰

Pe fundalul acestor factori de criză, dar nu catastrofici, Mihail
Gorbaciov, secretarul general al P.C.U.S., a inițiat, imediat după venirea sa
la putere, mișcarea reformatoare „glasnost-perestroika” (deschidere-
restructurare), pentru a revigora sub raport politic și economic Uniunea
Sovietică, dar și regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est.
Impulsul reformist a reverberat inegal în statele-satelit. În unele dintre
aceste țări, reformele s-au succedat rapid, în timp ce în altele, rezistența la
schimbare a fost apreciabilă sau chiar acerbă. În Ungaria și Polonia, elitele
comuniste au negociat în mod proactiv cu liderii opoziției, împărțirea puterii
politice și tranziția la un sistem de democrație pluralistă. În Cehoslovacia,
R.D.G. și Bulgaria, cedarea puterii politice s-a făcut în urma unui minimum
de presiune socială. Doar în România a fost nevoie de o revoltă violentă,
pentru a-l înlătura pe dictatorul comunist Nicolae Ceaușescu de la putere.¹¹

Ritmul inegal în care au avut loc transformările revoluționare din
țările Blocului Estic a depins în mare măsură de influența pe care liderii
sovietici o aveau asupra guvernelor acestora. În ciuda mizei revoluționare,
Mihail Gorbaciov a refuzat să recurgă la represiunea violentă¹², a notificat
guvernele din blocul comunist că nu va interveni militar în cazul unor
„contrarevoluții” în țările lor¹³ și le-a transmis acestora avertismentul că

⁷ James Mark et al, 1989: *A Global History of Eastern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, p. 62.

⁸ Philipp Ther, *op. cit.*, p. 34.

⁹ Steven Saxonberg, *The Fall: A Comparative Study of the End of Communism in Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland*, Routledge, London and New York, 2001.

¹⁰ James Mark et al, *op. cit.*, p. 70.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Jacques Lévesque, *op. cit.*, p. 20.

¹³ Tomasz Kozłowski, *The Long Route to Poland's Round Table Agreement*, în: *Altmarius*, 16 martie 2020, <https://altmarius.ning.com/profiles/blogs/the-long-route-to-poland-s-round-table-agreement-31st-anniversary>, accesat la 11.11.2021; Mark Kramer, *The Demise of the Soviet Bloc*, în: *Reflections on 1989 in Eastern Europe*, editat de Terry Cox, Routledge,

Uniunea Sovietică s-ar opune reprimării violente.¹⁴ În aceste condiții, liderii comuniști ai Poloniei, Ungariei, R.D.G., Cehoslovaciei și Bulgariei au acceptat schimbările orientate spre adoptarea economiei de piață și a principiilor democrației liberale, fără a opune rezistență armată, ce e drept, cu mult mai multă reticență în cazul ultimelor trei țări. Fiind relativ independent în raport cu Uniunea Sovietică și bazându-se într-o măsură substanțială pe loialitatea miliției, armatei, Securității și liderilor de partid locali¹⁵, Ceaușescu a ordonat reprimarea violentă a revoltei împotriva regimului, însă, în doar câteva zile, și regimul său s-a prăbușit.

Evenimentele din 1989 survenite în Blocul Estic sunt indiscutabil revoluționare în privința scopurilor urmărite, deși nici mobilizarea maselor, nici rezistența apărătorilor vechiului regim n-au fost peste tot semnificative. Chiar și în România - unde rezistența vechiului regim a fost cea mai acerbă -, perioada de confruntare violentă a fost scurtă, iar numărul victimelor, relativ mic. Această discrepanță între amploarea schimbărilor de ordin politic, economic, social și strategic, pe de o parte, și maniera predominant pașnică în care a fost cedată puterea politică, pe de altă parte¹⁶, a făcut ca aceste transformări revoluționare să fie puse sub eticheta de „revoluție de catifea”, „revoluție negociată” sau „revoluție autolimitată”.¹⁷ Dacă luăm în considerare schimbările ulterioare din fostul Bloc Estic, am putea privi evenimentele din 1989 și ca uvertură a unei revoluții „amplifiante”. Disidenții și protestatarii anticomuniști au militat explicit pentru libertate, democrație (pluralistă) și economie de piață. În deceniile care au urmat, țările lor s-au transformat dincolo de aceste scopuri limitate pe care le-au negociat cu liderii moderați ai *establishment*-ului comunist. Mai exact, în toate aceste țări s-a realizat o extraordinară convergență a marketizării, democratizării, autodeterminării, occidentalizării¹⁸ și globalizării capitaliste. Amplierea acestui fenomen de convergență n-a fost anticipată de nimeni.

2. Scopul și metodologia cercetării

În contextul istoric creionat mai sus, ne propunem să cercetăm modul în care ziarul *Scînteia* - organul de presă al P.C.R. - a reflectat „la cald” evenimentele majore care au marcat prăbușirea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est. Se știe că Ceaușescu a fost profund atașat „ortodoxiei socialiste” și total refractar la impulsul reformist dat de Mihail

London and New York, 2013. (Original: Mark Kramer, *The Demise of the Soviet Bloc*, în: *Europe-Asia Studies* 63 (9): 1535-1590).

¹⁴ Mark Kramer, *op. cit.*, p. 35.

¹⁵ James Mark et al, *op. cit.*, p. 107.

¹⁶ Jacques Rupnik, *op. cit.*, p. 9.

¹⁷ Philipp Ther, *op. cit.*, p. 74.

¹⁸ James Mark et al, *op. cit.*, p. 20.

Gorbaciov. El și-a dorit menținerea nealterată a regimului comunist atât în țară, cât și în toate celelalte țări ale Blocului Estic. În acest sens, el a condamnat cu vehemență tendințele „defetiste”, „capitularde” și „lichidatoriste” ale liderilor comuniști moderați și nu s-a sfiit să ceară intervenția militară colectivă a țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia, pentru a stopa transformările revoluționare¹⁹, chit că, la vremea respectivă, aceste schimbări aveau un aspect doar reformist. Dată fiind unitatea de monolit a regimului comunist din România, era de așteptat ca oficiul P.C.R. să acopere în mod partinic evenimentele revoluționare din Blocul Estic și să exprime fără echivoc punctul de vedere al președintelui Ceaușescu. Asta ar fi putut presupune fie trecerea sub tăcere a evenimentelor, fie prezentarea lor trunchiată sau deformată, fie comentarea lor biasată, în spiritul ideologiei comuniste.

Sarcina ziariștilor de la *Scînteia* a fost ingrătă. Regimul ceaușist nu controla total mediul informațional din țară. În ciuda piedicilor și bruiajelor, populația se putea informa într-o măsură substanțială de la „Europa Liberă”, „Vocea Americii” sau de la posturile radio și tv din țările vecine. Știindu-se acest lucru, ziariștii de la *Scînteia* s-au văzut nevoiți să se refere cumva și la evenimentele care au marcat destrămarea regimurilor comuniste din Blocul Estic.

În acest context, ne propunem să analizăm acoperirea mediatică realizată în paginile ziarului *Scînteia* și să evidențiem strategemele de ocultare a adevărului, în condițiile existenței unui mediu informațional doar parțial controlat. Dat fiind cadrul restrâns al articolului de față, cercetarea va fi limitată la un singur caz, mai exact la cel al Poloniei. Alegerea este motivată de faptul că Polonia a fost prima țară din Blocul Estic care a pășit pe drumul tranziției către o societate liberă, pluralistă și cu economie de piață, iar ziariștii de la *Scînteia* au acoperit evenimentele din această țară cu mai multe articole decât în cazul altor țări din regiune, folosind însă același cadru de acoperire mediatică și aceleași strategeme de ocultare a adevărului.

Corpusul de date este format din știrile, articolele de opinie, interviurile și discursurile conducătorului Nicolae Ceaușescu, publicate în perioada 2 aprilie - 22 decembrie 1989 și care s-au referit - direct sau indirect - la destrămarea regimului comunist din Polonia. Aceste articole au fost preluate integral de pe pagina web a Bibliotecii Județene „Ovid Densusianu” Hunedoara - Deva (<http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/scanteia.html>). Întrucât materialele de presă pot fi consultate online și gratuit de către toate persoanele interesate, ne vom referi la ele menționând doar titlurile, fără a le include ca atare în cuprinsul studiului de față.

¹⁹ Mark Kramer, *op. cit.*, p. 40.

Am ales această perioadă deoarece Polonia a intrat pe făgașul disoluției regimului comunist la începutul lunii aprilie 1989, odată cu semnarea acordurilor „Mesei Rotunde” de către reprezentanții puterii politice (Partidul Muncitoresc Unit Polonez, Uniunea Democratică, Partidul Țărănesc Unit) și cei ai Sindicatului Independent Solidaritatea. Pe 22 decembrie 1989, odată cu înlăturarea regimului Ceaușescu, *Scînteia* a încetat să fie organul de presă al Partidului Comunist Român, ziaristii de acolo pășind pe drumul presei libere.

Materialele de presă cu privire la Polonia vor fi grupate și interpretate pe trei perioade: (a) 2 aprilie - 4 iunie 1989: pregătirea alegerilor „semilibere” din 4 iunie 1989, convenite în urma negocierilor de la „Masa Rotundă” din februarie-aprilie 1989; (b) 5 iunie - 12 septembrie 1989: configurarea noii structuri de putere și votarea de către Seim a guvernului condus de Tadeusz Mazowiecki, reprezentantul Solidarității; (c) 13 septembrie 1989 - 22 decembrie 1989: exercitarea puterii de către guvernul necomunist Mazowiecki în direcția economiei de piață și democrației liberale. În cazul fiecărei perioade, știrile și opiniile publicate în *Scînteia* vor fi raportate la faptele istorice consemnate în mod obiectiv în literatura de specialitate.

3. Prezentarea și interpretarea datelor

Pentru a desluși stratagemele de ocultare a adevărului, în cadrul fiecărei perioade, vom prezenta succint evenimentele consemnate de istorici, ne vom referi la știrile publicate și vom interpreta acoperirea mediatică efectuată de ziariști, făcând referire, totodată, la discursurile și interviurile conducătorului Nicolae Ceaușescu, precum și la opiniile exprimate în editoriale.

3.1. De la semnarea acordurilor „Mesei Rotunde” la alegerile din 4 iunie

Pasul decisiv în tranziția Poloniei de la un regim autoritar comunist la o democrație liberală cu economie de piață l-a constituit semnarea „pactului pentru reformă” de către participanții la lucrările „Mesei Rotunde”, desfășurate între 6 februarie și 5 aprilie 1989. În urma a 94 de runde de convorbiri, cei 57 de delegați care reprezentau puterea politică (Partidul Muncitoresc Unit Polonez - P.M.U.P., Uniunea Democratică și Partidul Țărănesc Unit), respectiv Sindicatul Independent Solidaritatea au aprobat următoarele puncte: (a) legalizarea Sindicatului Solidaritatea și garantarea accesului acestuia la mass-media; (b) constituirea unui parlament bicameral alcătuit din Seim (460 de locuri) și Senat (100 de locuri); (c) organizarea alegerilor pentru Senat și Seim, la 4 iunie 1989, alegeri libere pentru camera superioară, respectiv „semilibere” pentru camera inferioară

(P.M.U.P. și aliații săi având rezerve aici 65% dintre mandate); (d) conferirea către Senat a puterii de a se opune legilor adoptate de Seim; (e) înstituirea funcției de președinte al republicii; (f) rezervarea „ministerelor-cheie” (al apărării și al afacerilor interne) reprezentanților P.M.U.P.; (g) susținerea de către Sindicatul Solidaritatea a măsurilor de austeritate și a reformelor economice menite să însănătoșească economia țării, profund afectată de povara datoriei externe, inflație și scăderea producției.²⁰ Acordul încheiat pe 5 aprilie 1989 a fost un compromis al liderilor moderați, atât de la guvernare, cât și din opoziție. În toamna lui 1988, 85% dintre secretarii regionali de partid și-au exprimat opoziția față de orice concesii care atingeau esența sistemului. Cu toate acestea, Plenara C.C. al P.M.U.P. din ianuarie 1989 a aprobat propunerea de organizare a unei „Mese Rotunde” guvern-opoziție, începând cu 6 februarie. Pe de altă parte, la momentul negocierilor cu puterea comunistă, Solidaritatea era mult mai slabă decât în perioada 1980-1981. Când sindicatul a fost relegalizat, în aprilie 1989, el nu a reușit să recruteze mai mult de 1,5 milioane de membri, adică doar 15% din totalul său anterior.²¹

Organizarea „Mesei Rotunde” și semnarea pactului de reformă, pe 5 aprilie 1989, n-ar fi fost posibile fără încuviințarea și sprijinul discret al lui Mihail Gorbaciov. În iulie 1988, cu ocazia vizitei liderului sovietic în Polonia, Wojciech Jaruzelski i-a vorbit lui Gorbaciov despre posibila legalizare a Sindicatului Solidaritatea și nu a primit nicio obiecție. La Plenara C.C. al P.M.U.P., din ianuarie 1989, propunerea de organizare a „Mesei Rotunde”, cu participarea Solidarității, a întâmpinat opoziția majorității participanților, generalul Jaruzelski fiind nevoit să amenințe cu demisia dacă propunerea nu ar fi acceptată. Neprimind niciun semnal de susținere din partea liderilor sovietici, opoziții din Comitetul Central au sfârșit prin a aproba propunerea lui Jaruzelski. Compromisul convenit a fost prezentat ca o dovadă a faptului că socialismul poate fi reformat și că P.M.U.P. are într-adevăr rolul conducător în stat și societate.²²

Este foarte probabil că nici ziariștii de la *Scînteia*, nici președintele Ceaușescu nu au avut la dispoziție toate informațiile de mai sus. Cu toate acestea, modul în care au fost prezentate evenimentele dinaintea alegerilor din 4 iunie 1989 și, mai ales, după aceea, evidențiază utilizarea unor stratageme specifice propagandei. Știrile ziariștilor și declarațiile

Jacques Levesque, *op. cit.*; Robin Okey, *The Demise of Communist East Europe: 1989 in Context*, Arnold, London, 2004; Tomasz Kozłowski, *op. cit.*; Ian Traynor, *Polish round table talks - archive 1989*, in: *The Guardian*, 6 februarie 1989, <https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog> 2019 feb 06 polish-round-table-talks-1989, accesat la 11/11/2021

Saxonberg, *op. cit.*, p. 7
Saxonberg, *op. cit.*, pp. 112-115

președintelui Ceaușescu poartă amprenta propagandei, ca „încercare deliberată, sistematică de a modela percepțiile, de a manipula cognițiile și de a direcționa comportamentul pentru a obține un răspuns care promovează intenția propagandistului”²³.

2 aprilie 1989 - *Plenara C.C. al P.M.U.P. S-a hotărât convocarea Conferinței naționale;*

8 aprilie 1989 - *Lucrările Seimului R.P. Polone;*

15 aprilie 1989 - *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu;*

16 aprilie 1989 - *Încheierea lucrărilor Plenarei C.C. al P.M.U.P.;*

30 aprilie 1989 - *Convorbiri sovieto-polone;*

5 mai 1989 - *Conferința națională a delegaților P.M.U.P.;*

7 mai 1989 - *Încheierea lucrărilor Conferinței Naționale a delegaților P.M.U.P.;*

31 mai 1989 - *Ședința Seimului R.P. Polone.*

Analizând, pentru început, știrile publicate la rubrica *Viața internațională*, din 2 aprilie până pe 4 iunie, putem remarca utilizarea a cel puțin patru stratageme propagandistice: (a) supradimensionarea taberei proprii, respectiv deprecierea adversarului; (b) prezentarea lacunară sau abstractizantă a faptelor; (c) decontextualizarea; (d) mistificarea.

Supradimensionarea taberei proprii este evidențiată de frecvența cu care este menționat Partidul Muncitoresc Unit Polonez (P.M.U.P.) și prim-secretarul partidului, Wojcieh Jaruzelski: de 23 de ori, respectiv de 6 ori. Se creează impresia că aceștia domină în totalitate scena politică din Polonia, activitățile și declarațiile lor fiind singurele cu adevărat relevante. Prin contrast, nu se face absolut nicio mențiune despre Sindicatul Independent Solidaritatea și liderul acestuia, Lech Wałęsa - partenerii de dialog ai *establishment*-ului comunist și viitorii competitori electorali la alegerile din 4 iunie. Deprecierea propagandistică a adversarului prin ignorare sau trecere sub tăcere este considerată mai drastică decât criticile (violente) sau insultele. Deși nu conțin date false, știrile despre situația din Polonia fie induc în eroare, fie lasă confuz cititorul, din cauza modului lacunar sau abstract în care sunt relatate evenimentele. Spre exemplu, articolele fac referire la organizarea unor alegeri legislative, însă nu se spune nimic despre structura viitorului parlament și nici despre diferențele semnificative în raport cu alegerile precedente. Cititorul află că Wojcieh Jaruzelski a luat cuvântul la Plenara C.C. al P.M.U.P., dar nu ni se spune nimic despre conținutul cuvântării. Aflăm că generalul Jaruzelski a făcut o vizită la Moscova, ocazie cu care liderii comuniști din cele două țări au examinat

²³ Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, 5th edition, Sage Publications, Thousand Oaks (CL), 2012, p. 7.

...stadiul actual și perspectivele dezvoltării relațiilor bilaterale”, au exprimat
...dorința dezvoltării acestora, în interes reciproc” și au abordat „unele
probleme ale politicii internaționale”, însă nu este furnizată nicio informație
concretă, cu atât mai puțin, informația că Mihail Gorbaciov a aprobat
rezultatele „Mesei Rotunde” și a încurajat continuarea procesului de
reformă. În sfârșit, se face aluzie discretă la problemele economice cu care
se confruntă Polonia - povara datoriei externe, rata înaltă a inflației,
productivitatea scăzută a muncii -, însă cititorului nu i se oferă deloc date
precise. Cea de-a treia stratagemă propagandistică utilizată de
autorii articolelor - decontextualizarea - îl privează pe cititor de posibilitatea
înțelegerii semnificației evenimentelor, evenimente prezentate deliberat într-
un mod lacunar și abstractizant. Nu lipsește doar cadrul politico-economic
în care s-au desfășurat lucrările „Mesei Rotunde”, ci și firul narativ care
corelează evenimentele ulterioare semnării pactului de reformă, cu alegerile
legislative din iunie 1989.

În aceeași perioadă analizată, luările de cuvânt ale conducătorului
Nicolae Ceaușescu poartă amprenta unei alte stratageme propagandistice,
anume apelul la „izvoarele ortodoxiei politice”, un exemplu concludent în
acest sens fiind cuvântarea acestuia la Plenara C.C. al P.C.R. și publicată pe
15 aprilie. Fără a se referi concret la persoane, organizații, evenimente sau
tări, Nicolae Ceaușescu readuce în atenție câteva meme ale ideologiei
comuniste: împărțirea oricărei societăți nonsocialiste în asupritori și asupriți,
amenințarea capitalismului (mai ales în ipostaza lui imperialistă) și
necesitatea continuării și adâncirii luptei de clasă.

3.2. De la alegerile din 4 iunie 1989 la instalarea guvernului

Tadeusz Mazowiecki

Alegerile pentru Senat și Seim s-au desfășurat în două tururi de
scrutin, în zilele de 4, respectiv 18 iunie 1989, iar rezultatele au însemnat o
înfrângere morală zdrobitoare pentru P.M.U.P. și aliații săi. Din cele 100 de
locuri pentru Senat, Solidaritatea a câștigat 99 de locuri (92 din primul tur),
iar un loc a revenit unui candidat independent. P.M.U.P. și partidele-satelit
ale acestuia nu au obținut niciun mandat. În cazul alegerilor pentru Seim,
Solidaritatea a câștigat toate cele 161 de locuri deschise competiției libere
(160 încă din primul tur), P.M.U.P. și aliații săi obținând doar cele 299 de
locuri rezervate. De remarcat că doar cinci din cele 299 de locuri rezervate
au fost ocupate (cu majoritate de voturi) din primul tur, restul ocupându-se
abia la turul doi, când prezența la vot a fost de doar 25%. În urma celor două
tururi de scrutin s-a constatat că aleșii Solidarității au fost sprijiniți de 40%
din electoratul polonez, în timp ce P.M.U.P. și aliații săi au beneficiat de

sprrijinul a mai puțin de 20% dintre alegători.²⁴ Pe 19 iulie 1989, Adunarea Națională - constituită din Senat și Seim - l-a ales ca președinte al Poloniei pe generalul Jaruzelski, însă cu o majoritate la limită: 270 de voturi pentru, 233 de voturi împotriva și 34 de abțineri.²⁵ Zece zile mai târziu, la data de 29 iulie 1989, Jaruzelski și-a dat demisia din funcția de prim-secretar al P.M.U.P. În locul lui a fost ales Mieczyslaw Rakowski.

Luând în calcul doar aritmetica parlamentară și ignorând înfrângerea categorică în alegeri a candidaților comuniști, președintele Jaruzelski l-a desemnat prim-ministru însărcinat cu formarea unui nou guvern pe Czesław Kiszczak, din partea P.M.U.P. Conștiente de curentul de opinie din societatea poloneză, partidele-satelit ale P.M.U.P. i-au cerut lui Kiszczak să includă în guvern și reprezentanți ai Solidarității. Bazându-se pe același curent popular, Lech Wałęsa a cerut Partidului Țărănesc Unit să se lepede de tutela P.M.U.P. și să formeze o majoritate parlamentară cu Solidaritatea, lucru care s-a și întâmplat.²⁶ Pe fondul adâncirii crizei economico-sociale și a lipsei de aliați, Czesław Kiszczak și-a depus mandatul, pe 2 august 1989.²⁷

Preluând sloganul lui Adam Michnik, „Președintele vostru, premierul nostru”, Lech Wałęsa a cerut, pe 7 august, constituirea unui guvern fără comuniști²⁸, însă, opt zile mai târziu, el și-a nuanțat poziția, acceptând, pe de o parte, să cedeze P.M.U.P. Ministerul de Interne și Ministerul Apărării, iar pe de altă parte, să nu pună în discuție apartenența Poloniei la Tratatul de la Varșovia.²⁹ În aceste condiții, pe 20 august, președintele Jaruzelski l-a desemnat prim-ministru însărcinat cu formarea unui nou guvern pe reprezentantul Solidarității, Tadeusz Mazowiecki.³⁰ Într-o conversație telefonică, la 22 august, Gorbaciov l-a îndemnat pe liderul P.M.U.P., Mieczyslaw Rakowski, să accepte un rol minoritar în cadrul viitorului guvern Mazowiecki.³¹ În cele din urmă, comuniștii polonezi au obținut, în noul guvern - votat de Seim, pe 12 septembrie - patru ministere.³² După mai bine de 40 de ani, Polonia avea un guvern predominant necomunist, care trebuia să facă față unor provocări enorme. Starea de

²⁴ Robin Okey, *op. cit.*, pp. 69-70; Jacques Lévesque, *op. cit.*, pp. 117-118.

²⁵ Charles T. Powers, *Jaruzelski Sworn In as Polish President: Communist Party Leader Wins Post Without a Vote to Spare*, în: *Los Angeles Times*, 20 iulie 1989, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-07-20-mn-5169-story.html>, accesat la 21.12.2021.

²⁶ Robin Okey, *op. cit.*, pp. 83-84.

²⁷ Marina Constantinoiu, *Cum s-a năruit regimul comunist în Polonia, în 1989*, în: *Evenimentul istoric*, 5 decembrie 2019, <https://evenimentulistoric.ro/cum-s-a-naruit-regimul-comunist-in-polonia-in-1989.html>, accesat la 21.12.2021.

²⁸ Jacques Lévesque, *op. cit.*, p. 123.

²⁹ *Ibidem*, p. 124.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Robert Okay, *op. cit.*, pp. 83-84.

³² Jacques Lévesque, *op. cit.*, p. 124.

izolare în cadrul Blocului Estic, ocuparea de către comuniști a ministerelor de forță, și hiperinflație, dificultățile economice enorme cauzate de povara datoriei externe și dizolve parlamentul erau tot atâtea amenințări la adresa viabilității guvernului Mazowiecki și a popularității Solidarității. Este meritul liderilor Solidarității că au acceptat acest aparent „potir otrăvit” al Puterii și au îndreptat cu curaj Polonia pe drumul economiei de piață și al democrației liberale.³³ În raport cu aceste evenimente, ziariștii de la *Scînteia* au făcut tot ce le-a stat în putință - din punct de vedere propagandistic - pentru a escamota realitatea. Totuși, adevărul a ieșit încet-încet la iveală, oricât de mult au încercat ziariștii să-l acopere cu informații (în parte) adevărate, dar înșelătoare.

22 iunie 1989 - *Rezultatele alegerilor pentru Seim și Senat în R.P. Polonă;*

29 iunie 1989 - *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu;*

30 iunie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat revistei algeriene „Revolution Africaine”;*

11 iulie 1989 - *Declarația Consfătuirii de la București a statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Sub semnul întăririi colaborării în construcția socialistă, în lupta pentru pace și dezarmare, al hotărîrii de a respinge cu fermitate orice tentative destabilizatoare, de amestec în treburile interne;*

21 iulie 1989 - *Rezultatele alegerilor pentru Seim și Senat în R.P. Polonă;*

27 iulie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat ziarului spaniol „ABC”;*

29 iulie 1989 - *Președintele Consiliului de Miniștri al R.P. Polone condamnă tendințele de divizare a P.M.U.P.;*

30 iulie 1989 - *Lucrările plenarei C.C. al P.M.U.P. Mieczyslaw Rakowski ales prim-secretar al Comitetului Central;*

1 august 1989 - *Încheierea lucrărilor plenarei C.C. al P.M.U.P.;*

2 august 1989 - *Cuvîntarea tovarășului M. Rakowski la plenara C.C. al P.M.U.P.;*

3 august 1989 - *Sesiunea Seimului R.P. Polone. Alegerea președintelui Consiliului de Miniștri;*

11 august 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat ziarului „Tercuman” din Turcia;*

15 august 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat revistei americane „Newsweek”;*

20 august 1989 - Răspuns la întrebările cititorilor. Cu privire la situația din Polonia;

22 august 1989 - Interviuul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat revistei iugoslave „Danas”;

23 august 1989 - Interviuul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat ziarului sovietic „Pravda”.

Urmând linia propagandistică trasată la începutul lunii aprilie 1989, ziariștii de la *Scînteia* au recurs la stratagemele exersate în etapa anterioară: supradimensionarea taberei proprii, respectiv deprecierea adversarului, prezentarea lacunară sau abstractizantă a faptelor și decontextualizarea. Spre exemplu, în articolul din 22 iunie, se accentuează faptul că P.M.U.P., împreună cu partidele aliate, au obținut 299 de locuri în Seim, adică o majoritate de 65%. Totuși, apare mențiunea - aparent nesemnificativă - că aceste locuri le-au fost „destinate”, iar nu câștigate prin competiție electorală cu opoziția. Pe de altă parte, pentru prima dată de la încheierea „Mesei Rotunde”, apare cuvântul „opoziția”, fără ca ziariștii de la *Scînteia* să spună despre ce opoziție este vorba și nici în ce fel aceasta a câștigat locurile pentru Senat.

Articolul din 29 iulie păcătuiește nu doar prin decontextualizare, ci și prin mistificare. În cursul lunii respective, nu au existat tendințe de divizare a P.M.U.P., ci a alianței P.M.U.P. cu partidele-satelit; mai exact, asocierea Partidului Țărănesc Unit cu Solidaritatea a transformat P.M.U.P. în partid minoritar, în cadrul parlamentului. În ciuda intenției autorilor, articolul publicat pe 1 august ilustrează perfect deruta și defetismul care au cuprins P.M.U.P., după alegeri, și mai ales, după desprinderea din alianță a Partidului Țărănesc Unit. Valul de demisii din funcțiile de partid intră în contradicție cu imaginea unui partid câștigător în alegeri și care dorește să formeze guvernul.

Acoperirea mediatică a perioadei de formare a noului guvern este fracturată, lacunară și înșelătoare. Articolul din 3 august sugerează în mod greșit că Czesław Kiszczak a fost votat de parlament ca șef al guvernului. De fapt, el a fost desemnat în funcție de președintele Jaruzelski, urmând ca mai apoi să ceară votul de investitură în Adunarea Națională. Nu se relatează nimic despre eșecul negocierilor inițiate de Czesław Kiszczak și nici despre structura guvernului Mazowiecki. Sunt oferite date sumare despre reprezentanții P.M.U.P. în guvern, dar nu și despre miniștrii din partea Solidarității. Aspectul cel mai hilar al efortului propagandistic făcut de ziariști este dat de faptul că este trecut sub tăcere cea mai spectaculoasă informație despre noul prim-ministru Mazowiecki, anume că acesta este necomunist și reprezintă Solidaritatea (fosta opoziție).

Articolul de opinie din 20 august nu răspunde pertinent la nevoia de informare veridică a publicului cu privire la transformările revoluționare din

Polonia, ci pune evenimentele în cadrul ideologic biasat al luptei de clasă. Autorii articolului recurg la stratagema propagandistică de a înlocui prezentarea acurată a datelor cu apelul emoțional și de a împărți actorii scenei politice în „prieteni” și „dușmani”, ultimii trebuind să fie învinși cu orice preț.³⁴

Aceeași modalitate de raportare abstractizantă, tendențioasă și polemică la disoluția regimurilor comuniste din Blocul Estic se vedește în cuvântarea președintelui Ceaușescu la Plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1989 și în Declarația Consfătuirii de la București a statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Ceaușescu a încadrat evenimentele de destrămare a regimurilor comuniste în schema propagandistică a luptei dintre socialism și capitalism. În acest sens, au fost invocate izvoarele ortodoxiei marxiste (cum ar fi tezele lui Lenin) și a fost creionată - pentru țările socialiste - imaginea unor cetăți prospere asediate de dușmani externi și subminate de trădători vânduți din propria tabără. În spiritul propagandei comuniste, tabloul eroic al luptei dintre bine și rău (*recte* dintre socialism și capitalism) nu conține nimic concret: nici țări, nici persoane, nici evenimente.

Referirea abstractizantă și aluzivă la evenimentele din Blocul Estic (inclusiv la situația Poloniei, care făcea pași semnificativi în direcția pluralismului politic și economiei de piață) este prezentă și în seria de interviuri acordate de Nicolae Ceaușescu unor publicații străine: revistei algeriene *Revolution Africaine* (30 iunie), ziarului spaniol *ABC* (27 iulie), ziarului *Tercuman* din Turcia (11 august), revistei americane *Newsweek* (15 august), revistei iugoslave *Danas* (22 august) și ziarului sovietic *Pravda* (23 august). Indiferent de publicație și de întrebările jurnaliștilor, președintele Ceaușescu a aplicat aceeași schemă discursivă: menționarea succeselor obținute de România pe calea edificării societății socialiste, evidențierea antagonismului de clasă, condamnarea pretinsului amestec al unor cercuri imperialiste în afacerile interne ale țărilor din Blocul Estic și deplângerea abaterilor sau concesiilor făcute de liderii comuniști din alte țări socialiste. Evident, nici în cadrul interviurilor nu au fost oferite date concrete despre țări, persoane sau evenimente.

3.3. De la instalarea guvernului Tadeusz Mazowiecki la dispariția ziarului *Scînteia*

Odată cu investirea guvernului Mazowiecki, Polonia s-a îndreptat ireversibil pe calea pluralismului politic și a economiei de piață. P.M.U.P. nu numai că nu constituia forța politică dominantă în societatea poloneză, dar părea să joace în conducerea politică a țării un rol din ce în ce mai

³⁴ Jason Stanley, *How Propaganda Works*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2015, p. 32; p. 38.

marginal. De altminteri, la momentul demisiei guvernului Mazowiecki (25 noiembrie 1990), niciun ministru al cabinetului nu făcea parte din P.M.U.P. Principalele probleme ale guvernului erau de ordin economic. Serviciul imensei datorii publice externe, scăderea producției, penuria la nivelul produselor de bază, falimentul întreprinderilor nerentabile, creșterea ratei șomajului și fenomenul hiperinflației au afectat serios viața cetățenilor polonezi. În anevoiosul proces de tranziție la economia de piață. Așa cum era de așteptat, ziariștii de la *Scînteia* au evidențiat cu maximă acribie efectele negative ale reformelor economice. Știrile abundă în date factuale și statistici, care alcătuiesc un tablou sumbru al economiei poloneze și al societății poloneze în ansamblul ei. Pentru a oferi greutate informațiilor prezentate, sunt invocate surse credibile și diverse, precum Direcția Generală de Statistică a Poloniei, agenția de presă poloneză P.A.P., agenția de presă sovietică T.A.S.S., cotidianul britanic *Times* și oficiosul Sindicatului Solidaritatea, *Gazeta Wyborcza*.

Dorindu-și să dovedească eșecul reformelor menite să conducă la o societate democrat-liberală cu economie de piață, ziariștii de la *Scînteia* au evidențiat, în fapt, contrastul flagrant dintre comunicarea transparentă promovată de guvernul Mazowiecki și opacitatea guvernelor comuniste care l-au precedat. În mod indirect și neintenționat, ele au semnalat gradul ridicat de încredere în noul guvern. În ciuda datelor economico-sociale sumbre, prezentate cu transparență, n-au existat greve și mișcări de protest semnificative. Doar articolul din 1 noiembrie consemnează nemulțumiri ale populației față de înrăutățirea condițiilor de viață.

- 13 septembrie 1989 - *Formarea noului guvern polonez;*
- 14 septembrie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat ziarului mexican „Ovaciones”;*
- 1 octombrie 1989 - *Ședința Seimului R.P. Polone;*
- 5 octombrie 1989 - *Creșteri masive de prețuri la o serie de produse alimentare în Polonia;*
- 8 octombrie 1989 - *Creșterea prețurilor în R.P. Polonă;*
- 21 octombrie 1989 - *R.P. Polonă: Reducerea nivelului producției industriale în primele nouă luni ale anului;*
- 1 noiembrie 1989 - *Vii nemulțumiri față de înrăutățirea condițiilor de viață în Polonia;*
- 8 noiembrie 1989 - *Socialismul, libertatea și independența popoarelor nu sunt negociabile;*
- 14 noiembrie 1989 - *Datoriile externe apasă ca o povară grea asupra economiei poloneze. Declarațiile primului-ministru al R.P. Polone;*
- 15 noiembrie 1989 - *„În Polonia crește prăpastia dintre bogați și săraci”;*

16 noiembrie 1989 - *Politica cercurilor imperialiste de destabilizare a socialismului, o politică sortită eșecului;*
17 noiembrie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat agenției cubaneze de presă „Prensa Latina”;*
22 noiembrie 1989 - *Situația economiei poloneze;*
28 noiembrie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat revistei „Times International” din Nigeria;*
30 noiembrie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat asociațiilor de radioteleviziune ARD din Republica Federală Germania;*
16 decembrie 1989 - *Prognoze economice deloc îmbucurătoare pentru milioane de polonezi – relatează agenția T.A.S.S.;*
19 decembrie 1989 - *Interviul tovarășului Nicolae Ceaușescu acordat ziarului iranian „Tehran Times”.*

Dacă știrile despre Polonia sunt sobre și predominant factuale, declarațiile președintelui Ceaușescu în fața jurnaliștilor străini păstrează aceeași notă abstractizantă, aluzivă și partizană, ca în cazul precedentelor interviuri. În interviurile acordate ziarului mexican *Ovaciones* (14 septembrie), agenției cubaneze de presă *Prensa Latina* (17 noiembrie), revistei *Times International* din Nigeria (28 noiembrie), asociațiilor de radioteleviziune ARD din R.F.G. (30 noiembrie) și ziarului iranian *Tehran Times* (19 decembrie), Ceaușescu a reluat obsesiv aceleași laitmotive: succesele României pe calea edificării societății socialiste, antagonismul de clasă, amestecul unor cercuri imperialiste în afacerile interne ale țărilor din Blocul Estic și atitudinea defetistă ori capitulară a liderilor comuniști din alte țări socialiste. Față de declarațiile făcute înaintea instalării guvernului Mazowiecki, răspunsurile oferite de președintele Ceaușescu reflectă o atitudine de victimizare mai pronunțată și o tendință de adoptare a posturii de ultim apărător al redutei (socialiste).

Rămâne o temă de reflecție dacă Nicolae Ceaușescu a crezut cu adevărat în posibilitatea menținerii nealterate a regimului comunist în România sau dacă, pe deplin conștient de poziția sa izolată în cadrul Blocului Estic, a dorit să îmbrățișeze cu orice preț postura de ultim apărător al valorilor comunismului în Europa de Est. Rămâne iarăși de discutat dacă ziaristi de la *Scînteia* au crezut cu sinceritate în posibilitatea salvării regimului comunist din România, în ciuda prăbușirii regimurilor similare din celelalte țări socialiste europene.

4. Concluzii

Asemenea altor procese istorice, procesul de destrămare a regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est nu poate fi periodizat cu ușurință și nu poate fi corelat cu o explicație cauzală irefutabilă.

Prăbușirea acestor regimuri s-a petrecut accelerat în cursul anului 1989, însă procesul de decompensare a început mult mai devreme. Când anume? Este foarte greu de spus. Fără îndoială, au existat cauze obiective care au dus la rezultatele spectaculoase consemnate de istorie, însă a existat și un joc al întâmplărilor fericite, precum și un impact aproape imposibil de măsurat al unor factori subiectivi. Destrămarea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est nu a părut inevitabilă pentru actorii scenei politice din anul 1989, după cum nu ni se pare nici nouă că ar fi fost vorba de un proces inexorabil, la trei decenii de la evenimentele respective.

Cei mai mulți dintre liderii politici moderați care au negociat tranziția predominant pașnică de la regimul comunist la un regim democrat-liberal caracterizat de pluralism politic și economie de piață nu au întrevăzut consecințele îndepărtate ale acestui proces, precum tendința spre autodeterminare, occidentalizarea și globalizarea capitalistă. Dacă ar fi prevăzut aceste evoluții, ar fi reacționat probabil cu mai multă vigoare la evenimentele respective. Gorbaciov a promovat mișcarea reformatoare „glasnost-perestroika” pentru revigorarea regimului sovietic, însă consecința ultimă a mișcării a fost destrămarea Uniunii Sovietice. Generalul Jaruzelski și ceilalți lideri ai P.M.U.P. au încercat să coopteze în alianța de guvernare Sindicatul Solidaritatea, pentru a obține un climat de pace socială, indispensabil aplicării unor necesare și dureroase reforme economice. După un an, cei chemați să joace un rol minor în arcul guvernamental i-au înlăturat de la putere.

Dat fiind caracterul puțin previzibil al evenimentelor care au marcat destrămarea regimurilor comuniste din Blocul Estic, nu este de mirare că ziaristii de la *Scînteia* au aplicat până la capăt stratageme propagandistice menite să apere în sfera mediatică *establishment*-ul comunist: (a) supradimensionarea taberei proprii, respectiv deprecierea adversarului; (b) prezentarea lacunară sau abstractizantă a faptelor; (c) decontextualizarea; (d) mistificarea. În ciuda „virtuozității” de care au dat dovadă ziaristii, aceste stratageme propagandiste nu au avut rezultatele scontate, în primul rând din cauza faptului că regimul ceaușist nu controla perfect mediul informațional din țară. Cetățenii români puteau corobora informațiile oficiale din *Scînteia* cu informațiile obținute de la „Europa Liberă”, „Vocea Americii”, posturile radio și tv din țările vecine.

Cea mai întristătoare concluzie este însă aceea că articolele din *Scînteia* au creat, pentru România regimului Ceaușescu, imaginea unei fortărețe a ortodoxiei socialiste. Până în ultima zi a regimului comunist din România (22 decembrie 1989), publicația *Scînteia* s-a dovedit a fi organul de presă obedient al Partidului Comunist Român, partid aflat în cea mai dogmatică și inflexibilă perioadă de viață. Nu este de mirare, în aceste

condiții. că sfârșitul regimului Ceaușescu a însemnat sfârșitul Partidului
Comunist Român și sfârșitul ziarului *Scînteia*.

Bibliografie

- Constantinoiu, Marina, *Cum s-a năruit regimul comunist în Polonia*, în
Evenimentul istoric, 5 decembrie 2019, [https://evenimentulistoric.ro/cum-
s-a-naruit-regimul-comunist-in-polonia-in-1989.html](https://evenimentulistoric.ro/cum-s-a-naruit-regimul-comunist-in-polonia-in-1989.html)
- Jowett, Garth S., O'Donnell, Victoria, *Propaganda and Persuasion*, 5th
edition, Sage Publications, Thousand Oaks (CL), 2012.
- Kozłowski, Tomasz, *The Long Route to Poland's Round Table Agreement*,
Altmarius, 16 martie 2020, [https://altmarius.ning.com/profiles/blogs/the-long-
route-to-poland-s-round-table-agreement-31st-anniversary](https://altmarius.ning.com/profiles/blogs/the-long-
route-to-poland-s-round-table-agreement-31st-anniversary)
- Kramer, Mark, *The Demise of the Soviet Bloc*, în: *Reflections on 1989 in
Eastern Europe*, editat de Terry Cox, Routledge, London and New York, 2013.
Original: Kramer, Mark. 2011. *The Demise of the Soviet Bloc*, în: *Europe-Asia
Studies* 63/9).
- Lévesque, Jacques, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of
Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, 1997, [http://ark.cdlib.
org/ark:/13030/ft4q2nb3h6](http://ark.cdlib.
org/ark:/13030/ft4q2nb3h6)
- Mark, James et al., *1989: A Global History of Eastern Europe*, Cambridge
University Press, Cambridge, 2019.
- Okey, Robin, *The Demise of Communist East Europe: 1989 in Context*,
Arnold, London, 2004.
- Powers, Charles T, *Jaruzelski Sworn In as Polish President: Communist
Party Leader Wins Post Without a Vote to Spare*, în: *Los Angeles Times*, 20 iulie
1989, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-07-20-mn-5169-story.html>
- Rupnik, Jacques, *The World after 1989 and the Exhaustion of Three Cycle*,
in: Jaques Rubnik (ed.), *1989 as a Political World Event*, Routledge, London and
New York, 2014.
- Saxonberg, Steven, *The Fall: A Comparative Study of the End of
Communism*, în: *Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland*, Routledge,
London and New York, 2001.
- Stanley, Jason, *How Propaganda Works*, Princeton University Press,
Princeton and Oxford, 2015.
- Ther, Philipp, *Europe since 1989: A History*, Princeton University Press,
Princeton and Oxford, 2016.
- Traynor, Ian, *Polish round table talks - archive, 1989*, în: *The Guardian*,
6 februarie 2019, [https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/
feb/06/polish-round-table-talks-1989](https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/
feb/06/polish-round-table-talks-1989)